

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

Fäbod/utmarksbete är och har varit en stor betes resurs i Sverige. (ca: 3 - 5 miljarder kronor i fodervärde/år!) Detta är ett klimatsmart, resurssnålt och miljövänligt sätt att producera animaliskt fett och protein på. Idag används inte denna resurs mer än marginellt i förhållande till sin potential, men det kan vara förödande för den framtida matförsörjningen att inte behålla den kunskap och kompetens som fortfarande finns kvar hos fäbodbrukare och deras djur. (Djuren står för kompetensen gällande fodersök, denna kompetens förs vidare från generation till generation i flocken.) Vi anser därför att man bör ta detta i beaktande när man utformar det nya stödet för bete i fäbod och utmark i den nya programperioden för landsbygdsprogrammet. Där har vi förslag som vi gärna vill delge er, för att få så stor effekt som möjligt utav stödet.

Vi förutsätter att man i arbetet med stödets utformning beaktar artiklarna 8 j och 10 c i konventionen om biologisk mångfald.

Med vänlig hälsning

Dennis Olsson

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

olssonsgarden@hotmail.com

070 2156282

Se vidare bifogad bilaga PM 2019-01-18 rörande Jordbruksverkets utkast till SWOT om villkor för den gemensamma jordbrukspolitiken 2021–2027

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

Fäbodrörelsens PM 2019-01-18

Promemoria rörande Jordbruksverkets utkast till SWOT om villkor för den gemensamma jordbrukspolitiken 2021–2027; GJP

Arbetet med att utforma ett nytt program för genomförandet av EU:s gemensamma jordbrukspolitik (GJP) i Sverige tar avstamp i en analys av förhållanden och förutsättningar i svenskt jordbruk och i Sveriges landsbygder samt de möjligheter och utmaningar som förväntas påverka utvecklingen framåt. Denna PM har sin tyngd i förhållanden som rör klassiskt utmarksbruk och med speciellt tryck på fäbodkulturens yttringar. Den vill utveckla SWOT. Några ord förstärks med **gult**. GJP ska kompensera de naturvärden, vilka som kollektiva nyttigheter saknar de marknadsmekanismer som kan kommersialiseras.

Målen för den gemensamma jordbrukspolitiken är ännu inte fastställda men nedan redovisas ett övergripande mål, tre allmänna mål och nio specifika mål för politiken. Den SWOT Jordbruksverket nu föreslår pekar på faktorer som påverkar de specifika och det övergripande målet. I rapporten diskuteras dessutom om de målen är tillräckliga och relevanta i förhållande till den gemensamma jordbrukspolitikens allmänna mål samt i relation till andra svenska mål.

- Det **övergripande** målet för den gemensamma jordbrukspolitiken är följande: Modernisering av sektorn genom främjande av kunskap, innovation och digitalisering i jordbruk och landsbygder.
- För att nå det övergripande målet för den gemensamma jordbrukspolitiken ska stöd och åtgärder som politiken innehåller syfta till att ytterligare förbättra den hållbara utvecklingen av jordbruk, livsmedel och landsbygder. De ska bidra till att de tre nedanstående **allmänna** målen uppnås:
 - A. Främja en smart, uthållig och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet.
 - B. Stödja miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.
 - C. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområdena.
- Följande nio **specifika** mål ska bidra till uppfyllandet av de tre allmänna målen
 1. Stödja skäliga jordbruksinkomster och förbättra livsmedelstryggheten.
 2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större inriktning på forskning, teknik och digitalisering.
 3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.
 4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.
 5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.
 6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap.
 7. Locka unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.
 8. Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.
 9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, näringsrika och hållbara livsmedel, matsvinn samt djurskydd.

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

Det är glädjande och stimulerande att utmarksbruk och fäbodkultur uppmärksammas i sammanhanget och vi tackar Jordbruksverket för studien: Attime AB. 2017. *Vägar framåt – En behovskartläggning av fäbodbruket i Sverige*. [<https://www2.jordbruksverket.se/download/18.74274d17161d7ae4de839790/1519802773569/ovr439.pdf>]. Vi vill dock exemplifiera ett i sammanhanget mycket störande **systemfel**.

Skogsstyrelsen redovisade 2014 ett projekt om naturvårdande skötsel av **skog och andra träd bärande marker**. Författare var Johan Nitare. Redovisningen är lärorik på många sätt. Inte minst visar den att skötselberoende värden finns i alla landskapstyper och över hela landet. Det som skulle bevaras åt eftervärlden riskerar att förloras genom spontan igenväxning och succession då nödvändiga påverkansfaktorer är otillräckliga eller saknas. Skillnaden är att vi nu har många fler och mycket större arealer som är beroende av någon form av skötsel om de värden vi har skyddat också ska kunna finnas kvar i framtiden. Det gäller såväl biologiska värden som har sitt ursprung i äldre kulturlandskap vars värden är knutna till skogar som präglats av **återkommande störningar** i form av eld, tamdjursbete (häst, nöt, får, get, ren), dämning, översilning etc.

Om vi med olika åtgärder idag inte efterliknar dessa tidigare hävd- och störningsregimer som präglat våra skogar inom tryggade områden, riskerar den biologiska mångfalden att successivt **utarmas** genom olika igenväxningssuccessioner. Det gäller såväl förekomster av enskilda hotade arter som speciella vegetationstyper. Fri utveckling leder på lång sikt i de flesta skogsmiljöer till en negativ förändring av den biologiska mångfalden och motverkar därmed samhällets övergripande miljömål om att bevara denna mångfald.

Systemfelet består i den näringsdifferens som av sannolikt organisationsstrategiska skäl gjorts för att förenkla förvaltningen av mark och vatten. Jordbruk är annars enligt normalt språkbruk människors nyttjande av mark genom bearbetning av åkrar och betesmark i syfte att producera livsmedel, djurfoder samt råvaror för energi- eller industriändamål. Nu vill man dela administrationen mellan två myndigheter. Men ofta kombineras egentligt jordbruk, det vill säga växtodling och boskapsskötsel, med skogsbruk. Man brukar då tala om **lantbruk** och lantbrukaren, särskilt fäbodbrukaren, blir hemlös och i värsta fall även rättslös. Den svenska fäbodkulturen har rötterna i människans tidigaste strävanden för överlevnad och utveckling sedan förhistorisk tid och det har genom årtusenden bedrivits boskapsskötsel och extensiv betesdrift i utmarkerna i Norden. Utmarken är en ohägnad fodermark i ett historiskt kulturlandskap där fälader, alvar, sjömarker, skärgårdsöar, skogar och fjäll har betats och där kulturträd tillsammans med våtmarker lämnat lövfoder, hö och nyttjats på andra sätt.

Med denna aspekt framstår felet i systematiken som obestridligt, och därtill kulturhistoriskt orimligt. FN-organet FAO:s definition av skog är, **ett område som är större än 0,5 hektar, bevuxet med träd som kan bli minst fem meter höga och trädkronorna täcka minst tio procent av ytan**. Vår kommentar: *definitionen är torftig, klinisk och formell*. Var finns mångfaldens utmark? Vi vill ha ett optimalt och multipelt bruk av mark och vatten för att stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap, stärka hälsa och djurskydd, skydda den biologiska mångfalden, för att främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, stödja jordbruksinkomster, förbättra livsmedelstryggheten, öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen samt anpassning till klimatförändringar och hållbart bruk av energi genom fotosyntes, bioekonomi och hållbart utmarksbruk. Ändå stöder sig så kallade "skogbrukare" sig på FAO i sin näringsverksamhet. De erkänner inte gärna ett levande biologiskt kulturarv. Synsättet kan tränga undan arter och förstöra ekosystem. Skogsbetesekosystemen är med all sannolikhet våra **mest unika** betesmarker. De har fallit mellan stolarna.

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

Efterfrågan på vedråvara, som exempelvis kan bero på efterfrågan på bioenergi för att förbättra möjligheterna att uppnå klimatmål, kan utgöra ett hot i relation till målet att bevara biologisk mångfald i utmarkens beteskosystem. Brister i hänsyn vid avverkning kan leda till skador på forn- och kulturlämningar. Fiskevårdande åtgärder kan också vara diskutabla. Ostörda områden har sina värden.

Flera ekologiskt värdefulla skogar saknar ett långsiktigt skydd. I kombination med en efterfrågan på att avverka skog utgör detta ett hot mot de delar av målen som rör biologisk mångfald. Efterfrågan på vedråvara bidrar också att det blir brist på gammal skog med lång kontinuitet, flerskiktade skogar och ostörda miljöer. Miljömålet Levande skogar behöver ses över så att även biologiska värden som har sitt ursprung i ett äldre kulturlandskap tas tillvara i tillräcklig andel. Till följd av ett högt betetryck på tall av klövvilt i vissa regioner ökar dominansen av gran i skogen. Det leder också till att föryngringen av lövträd som asp, sälg och rönn är dålig, vilket är ett hot i förhållande till det generella målet om biologisk mångfald. Tama betesdjur är alternativ. Riksskogstaxeringen saknar skaderapporter från tambete.

Förändringsarbete är känsligt. Expertis kan ha olika uppfattningar beroende på vilket intresse de företräder. Konsekvenser är svåra att se och beakta. Ett beslut finns att mulbetesservitut rensas bort från arkiv genom en preklusionslag från 2013. Dock är mulbetesservitut officiellt, vilka trots allt ligger kvar oförändrat efter förrättningar, om inget annat sägs vid dessa.

I SOU 2003:116, Betänkande från utredningen om rätt till bete vid fäbodbruk och annan småskalig djurhållning, behandlas huvudsakligen mulbetesrätt. (Ägofredslagen från 1933 har bara indirekt med denna att göra.) SOU 2003:116 är fortfarande inte färdigbehandlad (senaste känt uttalande i ärendet är från jordbruksminister Eskil Erlandsson). I Rapport 4815, Nationell bevarandeplan för Sveriges finaste odlingslandskap, har Naturvårdsverket 1997 på regeringens uppdrag konstaterat att av nationellt värdefulla helhetsmiljöer finns vissa numera i hävd i så liten omfattning att samtliga dessa kan betraktas som viktiga att bevara från nationell synpunkt. Exempel på sådana miljöer är skärgårdsjordbruk, fjällägenheter, fäbodar och finnboställen. Riksantikvarieämbetet har haft ett uppdrag (redovisat 2001 Dnr 301-678-2001) att föreslå villkor för en långsiktigt hållbar utveckling för landets fäbodmiljöer. Riksdagen har tagit ställning. Förslagen var bra och började genomföras. Något kom emellan. Vad och varför är nu likgiltigt.

Riksomfattande inventeringar är viktiga satsningar som planeringsinstrument vilka ökar kunskap och förutsägbarhet för både markägare och myndigheter. En praxis är att i skog enbart erkänna kulturvärden i form av livlösa spår och strukturer av forn- och kulturlämningar. Man söker det orörda. Ostörda områden kan ha sina värden. Värdekärnor tillskrivs särskilt högt naturvärde. Nyckelbiotoper har reellt kommit att omfatta ostörda områden.

Skogsstyrelsen säger enligt inledningen att fri utveckling på lång sikt i de flesta skogsmiljöer leder till en negativ förändring av den biologiska mångfalden och motverkar därmed samhällets övergripande miljömål om att bevara denna mångfald. Områden med fri utveckling kommer därför så småningom att utarmas genom olika igenväxningssuccessioner. Detta gäller såväl förekomster av enskilda hotade arter som speciella vegetationstyper. Inventeringen av nyckelbiotoper har därför ett begränsat värde för bevarande av biologisk mångfald. I den gemensamma lantbrukspolitikens bör behovet av inventeringar som underlag för en effektiv verksamhet ses över. Den offentliga utredningen om betesrätt vid fäbodbruk 2003 konstaterade en ovisshet om förekomsten av fäbodbruk. Artdatabanken och Centrum för biologisk mångfald har brister i sin kunskap om vilket behov av viss skötsel rödlistade "skogarter" eventuellt kan ha för att trivas och fortleva. Ofta saknas kunskap om vad som grundar de värden som gör bevarande aktuellt.

God kunskap om natur- och kulturvärden ökar förutsättningar för effektiv politik. En multifunktionellt sammansatt **kommission behövs för analys** och täckande av de mest uppenbara kunskapsbristerna. Påståendet att kunskapsläget om naturvärden är gott och ökar möjligheterna att utforma en effektiv politik är subjektivt och till en del felaktigt. Kunskapen ger inte svar på de frågor som behöver ställas. Dessutom finns målkonflikter som måste belysas för **förståelse utan polarisering**. En växande rovdjursstam hotar rennäring och fäbodbruk. Rovdjur utgör ett problem särskilt på grund av driftsformen, där djuren betar fritt utan hägnad, och till följd av att de attraherar rovdjur. Traditionell kunskap ska bevaras och få tillämpas. Rovdjursförvaltningen behöver utvecklas för att nå miljökvalitetsmålen, och kanske därmed även differentieras. Åtgärder för att förebygga och kompensera för rovdjursskador och därmed förebygga konflikter måste vara realistiska. Rovdjurspolitik är mer än teknik och levebröd. För småbrukare med, fjällägenheter, fäbodar och finnboställen är det fråga om **djurvälfärd**, kroppsligt välbefinnande och en sund **livskvalitet**. Ett program för att använda utbytesmark som intrångsersättning till markägare kan inkluderas i kommissionens arbete. Staten (Sveaskog, Fastighetsverket, Naturvårdsverket ...) ska vara föredöme i sitt skogsbruk. Ägardirektiv ska utformas så att detta alltid blir självklart.

Många naturresurser kan karaktäriseras som kollektiva nyttigheter, vilket gör att det saknas marknadsmekanismer som speglar medborgarnas önskemål om bevarande av miljöer och arter. En bristande skötsel av kulturmarker, brister i hänsyn vid skogsavverkning och stödbehov för bevarande av husdjursraser är exempel på sådant som hotar kulturmiljövärden och kulturarv. **Stimulans ska finnas i systemet som ständig sporre för höjd kvalitet på de värden som skapas.**

Denna PM vill peka på angelägenheten av att lantbrukare ska få använda sin skog, d.v.s. den ursprungliga utmarken, för ett optimalt mångbruk där såväl virkesalstring (cellulosa) som animalisk produktion kan pågå **samtidigt**. Ett mångsidigt utmarksbruk måste få leva och utvecklas. Fäbodkulturens **särställning** genom Konventionen om biologisk mångfald med artiklarna **8 och 10** befästs ytterligare. Naturvårdsverkets och Riksantikvarieämbetets gamla uppdrag och SOU 2003:116 dammas dessutom av och får bilda underlag för en frisk och fräsch **utmarksförordning** där mångfald och bärkraft är ledord. Arbetet är angeläget och i grunden okontroversiellt.

foto: Thorsten Laxvik/Tjärnbotten